

УДК 316.344.233

*А.Б. Фляшнікова, канд. соціол. наук*  
*Київський національний економічний університет імені Вадима*  
*Гетьмана*

## **АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ БІДНОСТІ ТА БАГАТСТВА**

У статті розглядаються існуючі зарубіжні та вітчизняні методики вимірювання бідності. Запропоновані певні підходи до визначення показників багатства.

Ключові слова: бідність, багатство, показники.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі визначення та обґрунтування показників і критеріїв бідності й багатства свідчить про те, що це питання залишається на сьогодні дискусійним, на яке досі не отримано єдиної науково обґрунтованої відповіді. Тому метою цієї статті є узагальнення світового та вітчизняного досвіду визначення показників бідності та визначення певних підходів до вимірювання багатства.

Вже в ХІХ ст. англійські дослідники Ч.Бут та С.Ровентрі оцінювали рівень життя в залежності від можливостей задоволення потреб у їжі, одязі та житлі. У ХХ ст. П.Таунсенд як критерій бідності розглядав недостатність економічних ресурсів для функціонування в суспільстві. А французький соціолог Ф.Ле-Пле підраховував межу бідності на основі мінімальних сімейних бюджетів, здатних забезпечити лише фізичне виживання.

Вагомий внесок в опрацювання теорії та практики визначення матеріального стану населення загалом та бідності й багатства зокрема зробили і такі сучасні українські соціологи, як В.Ворона, Ю.Саєнко, В.Мандибура, Є.Лібанова, І.Осипова, В.Саріогло, Л.Черенько та ряд ін.

Існуючі методики розрахунку бідності спираються на різні вихідні дані: товари та їх характеристики, запити і потреби, доходи, видатки тощо. Та головним дискусійним моментом при цьому залишається вихідна концепція дослідження – абсолютна чи відносна. У разі, коли основою дослідження обрано абсолютну концепцію, головним завданням стає правильне визначення біологічних та фізіологічних потреб. Визначається й вивчається набір і кількість продуктів та промислових товарів, що мінімально задовольняють потреби в їжі, товарах, послугах. Коли ж основою дослідження обирають відносну концепцію – виникає необхідність у правильному визначенні мінімально достатніх для ведення повноцінного життя потреб, медіанного доходу тощо.

У разі застосування абсолютної концепції для цілей вимірювання бідності перед дослідниками постає таке важливе питання, як визначення мінімально припустимої калорійності харчування з урахуванням традицій, що існують в певній країні чи окремому регіоні, а також в залежності від віку, статі, фізичного навантаження окремих категорій населення. Звісно, було б правильним, якщо б завжди додатково враховували і необхідність у вітамінах, мікроелементах тощо. Проте на практиці це робиться не завжди. Встановлювані фізіологічні мінімуми зазвичай відповідають медичним вимогам щодо калорійності, але при цьому часто складаються з найдешевших та одноманітних продуктів.

Визначена оптимальна кількість калорій переводиться в певний набір продуктів, характерний для вживання в країні (регіоні). Для врахування цього проводяться окремі дослідження, завданням яких є вивчення споживчих уподобань. Проте самі уподобання часто вивчаються дещо однобічно, оскільки участь у подібних опитуваннях нерідко бере цу часть не все населення, а лише його бідні верстви, які не вживають певних продуктів, не купують ряд товарів, мало користуються послугами.

Після визначення мінімального набору продуктів харчування та його вартості до останньої додають вартість мінімально необхідних непродовольчих товарів. Іноді для цього проводять досить складні розрахунки, за результатом яких визначають, скільки людині потрібно певних товарів упродовж певного часу – приміром, 1 праску на 6 років чи 1 пару взуття на 3 роки тощо (приклади умовні).

Оцінка непродовольчої складової межі бідності є дискусійним питанням. Потреби в непродовольчих товарах складно уніфікувати, бо вони залежать від регіону, складу сім'ї, традицій, звичок, кліматичних умов. Також різною є потреба домогосподарств у послугах, зокрема медичних (наприклад, у разі наявності чи відсутності тяжких чи хронічних захворювань), освітніх, побутових (місто, село) тощо. Ці розбіжності призводять до того, що навіть домогосподарства з однаковим рівнем доходу володіють різними сумами так званих вільних грошей.

Часто замість складних підрахунків використовують коефіцієнт Енгеля, який враховує частку витрат на харчування в сукупних витратах малозабезпечених верств населення. Наприклад, якщо він становить 40% (типовий рівень для ряду розвинених країн), то для отримання грошової ознаки межі бідності слід поділити мінімальні витрати на харчування на 40%; якщо така частка сягає 70% (більш типово для пострадянських країн), то слід поділити отримане значення на 70% і т. д.

У рамках концепції абсолютної бідності існує також і метод, який враховує незабезпеченість, незадоволеність основних потреб. За цим методом встановлюється перелік першочергових потреб (наприклад, житло, побутові товари, доступність освіти, лікування і т. ін.). Усі ці потреби заносяться в анкету, яку використовують при опитуванні домогосподарств. У разі, якщо якась з основних потреб виявляється незадоволеною, – це фіксується і, відповідно, така сім'я вважається бідною. Зазначений метод нечутливий до коливання цін, проте за його допомогою неможливо визначити вартісну межу бідності чи малозабезпеченості.

За умов виміру відносної бідності дослідниками визначаються не потреби, мінімально необхідні для існування, а потреби, що є мінімально достатніми для ведення повноцінного життя, порівняно з іншими категоріями населення.

Один з методів виміру відносної бідності визначає межу бідності як функцію медіанного доходу. Зазвичай числове значення межі бідності за цим підходом у різних країнах становить від 50% до 75% середнього душевого доходу в залежності від щедрості держави, кількості людей, що потребують допомоги, та економічного становища в країні. При цьому із зміною медіанного доходу змінюється також і критерій бідності.

Іноді цей підхід дещо спрощують і тоді для визначення доходу застосовують дані про середню зарплату. При цьому виходять з припущення, що саме зарплата і складає основний дохід домогосподарств. Але ж в реальному житті зарплата може бути і не єдиним заробітком. Крім неї можуть бути доходи від незареєстрованої діяльності, від підсобного господарства, від здачі житла в оренду, доходи від акцій, користування різного роду пільгами тощо. До того ж у вітчизняних умовах зарплатня нерідко поділяється на офіційну та приховану.

Метод визначення бідних за принципом медіани досить непогано зарекомендував себе в порівняльних дослідженнях. Для наочності використовують так звану криву Лоренса. Вона показує, наскільки розподіл доходу (споживання) відхиляється від умов справжньої рівності. Чим більше фактичний розподіл доходів відхиляється від прямої рівномірного розподілу, – тим більшою є нерівність у розподілі доходів.

Дещо інший підхід виміру бідності – суб'єктивний – передбачає опитування населення з метою визначення, який саме дохід вони вважають межею бідності. Прикладом подібних розрахунків є опитування, що проводяться інститутом Геллапа. У рамках опитування респондентам ставиться питання про те, яку суму тижневого доходу вони вважають як межу бідності для сім'ї з чотирьох людей.

У наших умовах ці запитання можуть бути дещо трансформовані, наприклад: “За якого щомісячного доходу на кожного члена сім'ї родину можна вважати бідною?”, “Який рівень доходу на кожного члена сім'ї є достатнім для того, щоб сім'я не була бідною?”.

Більш складний підхід застосовується в так званому лейденському методі, який був розроблений у 60-х рр. ХХ ст. При визначенні межі бідності будуються дві криві: перша будується за даними розподілу думок домогосподарств щодо мінімального рівня доходу, який дозволив би їм вижити; інша крива (лейденська) будується за результатами оцінок корисності доходів. Домогосподарства визначають свій дохід за шкалою “дуже добре”, “добре”, “достатньо”, “недостатньо”, “погано”, “дуже погано”. Перетинання цих двох кривих і визначає межу бідності.

Інші методи виміру бідності ґрунтуються на вивченні розміру грошових доходів або витрат індивідів чи домогосподарств. Проте такі методи не є точними. По-перше, частина доходів може приховуватись, а витрат – не обліковуватись. Об'єктивність декларованого душевого доходу (або витрат) складно перевірити. По-друге, при цьому не враховуються інші можливі способи отримання споживчих благ. Приміром,

значна частина продуктів споживання може вирощуватися на присадибних ділянках. Для отримання більш достовірних даних проводять вибіркові обстеження домогосподарств, але і вони можуть бути позбавлені абсолютної точності.

Тому інколи для вирішення дослідницьких завдань соціологи будують складні, багатовимірні індекси добробуту населення, де застосовуються як об'єктивні (матеріальні, майнові) показники, так і суб'єктивні оцінки матеріальної забезпеченості. Та навіть і це не дає 100% гарантії надійності отриманих даних.

Деякі автори згадують додатково і про такі методи виміру бідності [1; 2; 3]:

- метод консенсусної позбавленості (відсутність у домогосподарства трьох і більше предметів першої необхідності);
- політико-адміністративний метод (головними критеріями бідності є мінімальна пенсія чи соціальна допомога, яка сплачується або яку держава спроможна платити, виходячи із власних фінансових можливостей);
- на основі постійної наявності заборгованості в бідних верств населення (наприклад, за комунальні платежі, за погашення споживчих кредитів тощо);
- за структурою витрат (частка витрат на продукти харчування та комунальні послуги не повинна перевищувати певної межі).

За визначенням відомих американських економістів П.Самуельсона та В.Нордхауса, бідність – це рівень доходу, який достатній для підтримання прожиткового мінімуму [4]. При цьому прожитковий мінімум – це не фізіологічний мінімум, який визначається як рівень доходу, необхідний для фізичного виживання, а необхідний мінімальний рівень стандарту життя в певній країні.

Прожитковий мінімум, по суті, відбиває межу переходу стану бідності в стан злиденності. Це вартість набору матеріальних благ та послуг, що забезпечували б мінімально припустимий рівень особистого споживання. Зазвичай до нього включають продуктивний набір, величина якого розраховується експертами на підставі мінімально допустимих норм споживання, з урахуванням необхідності здійснення першочергових витрат на непродовольчі товари та виплати обов'язкових платежів з урахуванням інфляції.

Ідеологія розрахунків прожиткового мінімуму є досить універсальною; в різних країнах і в різний час змінювався лише механізм виміру необхідних ресурсів. Так, за методикою виміру бідності, що була запропонована американським соціологом М.Оршанські в 1965 р., розраховувався мінімальний продуктивний набір, вартість якого множили на три, оскільки при аналізі витрат бідних сімей з'ясувалося, що на харчування в США (на момент дослідження) витрачається третина сімейного бюджету; інші 2/3 витрачаються на оплату житла, комунальних послуг, податків, промислових товарів, послуг. Варто зазначити, що підхід М.Оршанські використовувався в США для визначення офіційної межі бідності до початку 80-х рр. XX ст. [5].

В Україні, навпаки, витрати на харчування коливаються в межах 2/3 у структурі прожиткового мінімуму; інша частина призначається для задоволення соціальних потреб. Це не означає, що українці їдять більше американців. Справа в тому, що

соціальні нормативи, зокрема прожитковий мінімум, визначаються соціально-економічним рівнем розвитку суспільства.

На сьогоднішній день, незважаючи на певні успіхи у підрахунках прожиткового мінімуму, тут залишається багато невирішених питань: які норми вважати достатніми, які продукцію та послуги включати в рахунок першочергових. Тому в результаті удосконалення концепції мінімальні норми споживання зазнають змін. Вони коригуються з урахуванням прийнятих у суспільстві стандартів життя і норм споживання та відповідно до можливостей держави.

Іноді розрахунки будуються на так званій “межі бідності” – межі середньодушового доходу, нижче якої сім’я вважається бідною. Межа бідності є визначенням того, кому саме слід здійснювати допомогу. З іншого боку, вона є засобом ідентифікації бідних не тільки за фізіологічними, але й соціально-культурними показниками.

За офіційною вітчизняною практикою, межа бідності – це рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб. Нині межа бідності встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць. На її основі визначаються сім’ї, які належать до категорії бідних.

Взагалі ж вважається, що визначення межі бідності більш близьке до абсолютно для бідних країн і більш близьке до відносного для багатих країн. Це припущення підтверджують дані, отримані М.Раваліоном по 36 країнах із різним рівнем розвитку [6]. Виявилось, що межа бідності зростає в тій самій пропорції, що й середній дохід лише для найбагатших країн, натомість для найбідніших країн межа бідності відчутно менше залежить від середнього доходу.

Деякі країни (переважно ті, що розвиваються) визначають межу бідності, виходячи з мінімальних норм харчування – розрахованих як харчові набори з визначеною енергетичною цінністю та диференційовані за віком.

Крайнім проявом бідності, як відомо, є зубожіння і злиденність. Злиднями вважають тих, чиє харчове споживання не забезпечує 80% мінімального харчового раціону, що визначений ВООЗ, або тих, у кого витрати на харчування перевищують 80% від сукупних доходів.

Межу злиденності визначає такий рівень наднизького споживання, за якого індивідуальне недоспоживання життєво необхідних благ стає настільки тотально руйнівним, що відтворення життя і трудового потенціалу людини стає регресивним, відбувається деградація, маргіналізація та люмпенізація особистості.

Важливими показниками бідності виступають глибина та рівень бідності.

Глибина бідності – відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності. У свою чергу, рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності [7].

Л.А. Гордон говорить про три рівні бідності: абсолютна злиденність (коли середньодушовий дохід є меншим за вартість продовольчого кошика); нужденність (дохід нижчий за прожитковий мінімум); помірна бідність (дохід перебуває в межах одного-двократного чи двократного розміру прожиткового мінімуму) [8].

МВФ розрізняє два рівні бідності: нужденність та власне бідність. До нужденних Фонд відносить домогосподарства з доходом, нижчим за вартість стандартного продуктового набору. До бідних – тих, хто отримує дохід менший за прожитковий мінімум.

Альтернативний підхід до визначення рівня бідності був запропонований у Голландії. Він спирається на думку самих громадян щодо розміру рівня межі бідності, яка вивчається через опитування, та позбавлений деяких недоліків, властивих іншим підходам. Перше соціологічне дослідження з використанням цього підходу було проведене у 1983 р. Проте саме дослідження виявляло не тільки суб'єктивні, а й об'єктивні критерії бідності. Суб'єктивним вважали розмір доходів, що встановлювали власне респонденти як межу бідності. Об'єктивна характеристика включала розмір й склад домашнього господарства, наявність дітей та їх вік тощо. Отримані об'єктивні і суб'єктивні оцінки узагальнювалися та усереднювалися. За результатами цих оцінок робилися висновки щодо бідності сім'ї. На нашу думку, поєднання об'єктивних і суб'єктивних оцінок є дуже вдалим прийомом.

У країнах з розвиненим соціальним забезпеченням, зокрема у скандинавських країнах, як вимір бідності часто використовують сам факт отримання соціальної допомоги. Теоретично ті, хто отримує допомогу, є найбільш бідними членами суспільства і залишаються такими навіть після отримання допомоги. Насправді ж отримувати різні види допомоги можуть далеко не бідні верстви населення.

В Угорщині застосовуються два показники бідності – соціального й прожиткового мінімуму. Соціальний мінімум дозволяє бідним додатково користуватися деякими (обмеженими) благами та послугами. Прожитковий мінімум є достатнім лише для задоволення основних потреб.

Взагалі на практиці вимірювання бідності є складним багатоетапним процесом. Приміром, Н.Харченко виділяє декілька етапів:

- індивіди або домогосподарства ранжуються на основі одного чи декількох критеріїв матеріального добробуту;
- визначається межа бідності, яка дає змогу відокремити бідних від небідних;
- отримані на рівні індивідів або домогосподарств дані агрегуються в показники бідності і поширюються на всю країну чи регіон, певні групи населення тощо;
- визначаються характеристики найуразливіших груп, будується профіль бідності [2].

Іншими авторами пропонується використання цілої системи показників рівня життя населення, що складається з декількох груп. Як вважає М.Райцин, зведені показники рівня життя населення мають поділятися на такі три групи: синтетичні (національний дохід, реальні доходи населення, середній рівень оплати праці, мінімальна заробітна плата, пенсія тощо); показники споживання населенням благ і послуг; показники забезпеченості населення соціальними благами і послугами (лікарні, дитячі садки, заклади культури, освіти та ін.) [9].

В.О.Мандибура виділяє дещо більше таких показників [5]:

- інтегральні показники, що віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення;
- показники споживання матеріальних благ, культурних і побутових послуг;
- соціально-економічні чинники (стан ринку праці, рівень зайнятості населення, умови праці, тривалість робочого дня, продуктивність праці, соціальне страхування і забезпечення працюючих тощо);
- показники, що характеризують стан задоволення потреб людини у сфері фізичного, духовного та соціального розвитку;
- показники стану здоров'я, тривалості життя населення, рівень суспільно-політичної активності населення тощо;
- показники, що визначають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення України та його певні соціальні верстви, а також надійність забезпечення політичних свобод громадян у суспільстві.

Методика комплексної оцінки бідності в сучасній Україні передбачає розрахунок системи показників, що безпосередньо характеризують становище бідного населення. Розрахунки здійснюються щокварталу на підставі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України. Результати розрахунків за всією сукупністю обстежених домогосподарств поширюються на все населення України.

Діюча методика розрахунку показників бідності в Україні складається з трьох етапів:

- 1) визначення та розрахунок показників щодо масштабів бідності в країні;
- 2) розрахунок показників для визначення розшарування серед бідного населення;
- 3) визначення та розрахунок показників бідності в регіонах [8].

Для здійснення аналізу показників бідності додатково враховуються дані поточного статистичного обліку (дані Держкомстату України):

- питома вага працівників, яким заробітна плата нарахована в розмірі, що не перевищує встановлену мінімальну заробітну плату;
- рівень безробіття міського населення (за методологією МОП);
- заборгованість із виплати заробітної плати та допомоги, передбаченої Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;
- соціальні витрати місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист);
- співвідношення середньої заробітної плати і розрахункової величини прожиткового мінімуму для працездатної особи в цілому по країні та по регіонах.

До показників визначення масштабів бідності в Україні належать: межа бідності; рівень бідності; сукупний дефіцит доходів бідного населення; середній дефіцит доходів бідного населення; коефіцієнт глибини бідності.

Межа бідності визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середньодушового доходу (витрат) – 75% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого. Вартісне значення межі бідності є основою для віднесення населення до категорії бідних.

Рівень бідності за вітчизняною методологією – це питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності. Рівень бідності ( $P_0$ ) розраховується за формулою:

$$P_0 = \frac{Q}{n} \times 100\%$$

де  $Q$  – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності;  $n$  – загальна чисельність населення України [8].

До показників бідності в Україні включається і розрахунок відносного показника – коефіцієнта глибини бідності, який визначає, наскільки серед бідного переважає вкрай бідне населення. Глибина бідності – це відхилення величини доходів (витрат) бідного населення від визначеної межі бідності. Коефіцієнт глибини бідності ( $P_1$ ) визначається як відношення величини середнього дефіциту доходу до межі бідності за формулою:

$$P_1 = \frac{Z - W}{Z} \times 100\%$$

де  $Z$  – установлена величина межі бідності;  $W$  – середні доходи (витрати) бідного населення в розрахунку на одного умовного дорослого [8].

Коефіцієнт глибини бідності завжди перебуває в інтервалі  $0 \leq P_1 \leq 1$ . Чим вищим є коефіцієнт глибини бідності, тим більшу частку серед бідного становить вкрай бідне населення.

В Україні також визначено поняття “крайня форма бідності” – це бідність, яка порівняно зі стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання. Межа крайньої форми бідності – вартісний поріг доходу (витрат), нижче якого є неможливим задоволення основних потреб людини. Межа крайньої форми бідності визначається у нас за відносним критерієм – 60% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого [8].

Рівень крайньої форми бідності ( $P_{oz}$ ) визначається за формулою:

$$P_{oz} = \frac{Q_z}{n} \times 100\%,$$

де  $Q_z$  – чисельність населення, доходи (витрати) якого є нижчими за межу крайньої форми бідності;  $n$  – загальна чисельність населення України [8].

Також в Україні при розрахунках бідності застосовується коефіцієнт диференціації бідності – показник, що визначає ступінь розшарування серед бідного населення відносно межі бідності. Коефіцієнт диференціації бідності ( $P_d$ ) визначається за формулою:



$$P_d = \frac{W_{10} - W_1}{Z}$$

де  $W_{10}$  і  $W_1$  – середні доходи (витрати) відповідно десятого (найбагатішого) і першого (найбіднішого) децилю при розподілі бідного населення;  $Z$  – установлена межа бідності [8].

Якщо середні доходи (витрати) десятого дециля збігаються з межею бідності, а середні доходи (витрати) першого дециля дорівнюють нулю, то коефіцієнт диференціації бідності дорівнює 100%, тобто існує максимальне розшарування серед бідних. Якщо середні доходи (витрати) першого дециля дорівнюють середнім доходам (витратам) десятого, то коефіцієнт приймає значення рівне 0, отже диференціація серед бідних відсутня. Таким чином, чим вище коефіцієнт диференціації бідності, тим більше ступінь розшарування серед бідного населення.

Також в Україні використовуються показники для проведення аналізу бідності в регіонах. Аналіз бідності на рівні регіону передбачає розрахунок таких показників: межа бідності для регіону, розрахована, виходячи з рівня регіональних цін; рівень бідності в регіоні; глибина бідності в регіоні.

Для адекватного відображення ситуації в регіоні межа бідності розраховується з урахуванням регіональних цін та застосуванням комбінованого підходу до визначення межі бідності. Розрахунок межі бідності за комбінованим методом визначається таким чином:

1) за відносним критерієм (75% медіанного рівня сукупних еквівалентних доходів чи витрат) визначається сукупність бідного населення по Україні в цілому;

2) для бідного населення визначається склад фактичного продуктового кошика (кількість продуктів усіх груп за даними фактичного споживання бідного населення);

3) складові продуктового кошика бідного населення помножуються на регіональні ціни, розраховані за даними обстеження умов життя домогосподарств;

4) сума вартостей всіх продуктів харчування дає вартість продуктового кошика в регіоні;

5) за допомогою структурного підходу розраховується вартість споживчого кошика в регіональних цінах. Оскільки витрати середнього бідного є нижчими за межу бідності, розрахована вартість споживчого кошика коригується на співвідношення середніх витрат бідних із межею бідності;

6) вартість споживчого кошика вважається межею бідності для регіону;

7) частка населення регіону, доходи (витрати) яких є нижчими за розраховану межу бідності, визначає рівень бідності в регіоні ( $P_o$ ), який розраховується за формулою:

$$P_o = \frac{Q}{n} \times 100\%$$

де:  $Q$  – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності в регіоні;  $n$  – загальна чисельність населення регіону [8].

Що стосується методики визначення багатства, то потрібно відмітити, що на сьогоднішній день у наявних наукових джерелах дане питання практично не розкрито. Вважаємо, що оцінка багатства, так само як і оцінка бідності, може бути виконана декількома способами. Наприклад, рівень багатства можна визначити як питому вагу сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є вищим за певну межу. За такого підходу рівень багатства ( $R_0$ ) теоретично можна розрахувати за формулою:

$$R_0 = \frac{Q_r}{n} \times 100\%$$

де  $Q_r$  – чисельність населення, яке віднесено до категорії багатих;  $n$  – загальна чисельність населення України.

При цьому, природно, постає питання: як саме визначити означений критерій багатства, так звану “межу багатства”? Як побудувати та науково обґрунтувати “шкалу” багатства, тобто поділити багатих на забезпечених, заможних, багатих, надбагатих тощо у зв’язку із дискусійністю даного питання? Зазначимо, що навіть і за умов вирішення цих питань, отримана шкала не буде статичною, оскільки її значення можуть змінюватися в результаті, наприклад, економічного зростання чи, навпаки, економічної кризи. Усе це робить складним вимір багатства означеним методом.

Тому, для визначення багатства пропонуємо скористатися методом вивчення задоволень домогосподарств в основних потребах та їх забезпечення різними товарами та послугами. За такого підходу можна казати про багатство домогосподарства чи індивіда, якщо виконуються хоча б декілька умов, наприклад:

- наявність нерухомості, площа якої суттєво перевищує встановлені норми, або елітного житла, вартість якого значно перевищує середню;
- наявність коштовного автотранспорту в особистому користуванні;
- наявність особистої прислуги (гувернантки, повари, прибиральниці, домогосподарки, охоронці та ін.);
- наявність різноманітної побутової техніки, коштовностей, антикваріату, дорогих речей і т. ін.;
- можливість регулярно відпочивати за кордоном, отримувати високоякісні платні медичні послуги і т. д.

Подібні дослідження можна було б реалізовувати шляхом опитування заможних домогосподарств та аналізу отриманих даних. Проте зазначимо, що обчислити певну “межу” багатства, наприклад у грошовому обчисленні, за даним методом буде неможливо.

Третій спосіб визначення багатства можна було б реалізувати шляхом опитування громадської думки. Самі опитування типу “Який розмір місячних (річних) доходів (витрат) дозволяє казати про багатство?” не викликають труднощів і можуть бути здійснені без особливих перешкод. Проте результатом такого дослідження стане отримання широкого спектру думок щодо межі багатства.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що і досі не існує єдиної методики вимірювання бідності. При цьому, незважаючи на використання в існуючих методиках розрахунку бідності різних вихідних даних, головним дискусійним моментом є основна концепція дослідження – абсолютна чи відносна. Щодо методики визначення багатства, то в наукових джерелах це питання практично не розкрито. Між тим найбільш вдалим методом вимірювання багатства можна вважати метод вивчення задоволень домогосподарств чи індивідів в основних потребах та їх забезпечення різними товарами і послугами. Взагалі, яким би методом не вимірювалися бідність чи багатство, такі оцінки не будуть абсолютно точним, і тому різні методологічні підходи повинні доповнювати, а не виключати один одного.

1. *Гладун О.* Методологічні підходи до визначення критеріїв бідності і запровадження моніторингу бідності в Україні / О. Гладун // Статистика України. – 1998. – № 2. – С. 14–18.
2. *Харченко Н.* Бідність в Україні: характеристика та критерії виділення / Н. Харченко // Україна: аспекти праці. – 1996. – № 7–8. – С. 46–50.
3. *Давыдова Н.М.* Депривационный подход в оценках бедности / Н.М. Давыдова // Социол. исслед. – 2003. – № 6. – С. 88–96.
4. Самуэльсон П. Экономика / Самуэльсон П., Нордхауз В. – 15 изд. – М.: “Изд-во Биноли”. 1997. – 403 с.
5. *Мандибура В.* Методологічні проблеми визначення критеріїв диференціації населення за рівнем споживання / В. Мандибура // Україна: аспекти праці. – 1996. – № 7–8. – С. 35–45.
6. *Гордон Л.А.* Четыре рода бедности в современной России / Л.А. Гордон // Социологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 18–35.
7. *Ravallion M.* Poverty Comparisons: A guide to Concepts and Methods / M. Ravallion // Living Standards Measurement Study Working Paper. – 1993. – LSMS Working Paper, 88, Washington, D.C., World Bank.
8. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності : наказ № 171/238/100/149/2нд від 05.04.2002 р. – К. : М-во праці та соціальної політики України, 2002.
9. *Райцин В.Я.* Модели планирования уровня жизни / Райцин В.Я. – М. : Экономика, 1987. – 216 с.

*А.Б. Фляшнікова, канд. соціол. наук*

#### АНАЛИЗ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОКАЗАТЕЛЕЙ БЕДНОСТИ И БОГАТСТВА

В статье рассматриваются существующие зарубежные и отечественные методики измерения бедности. Предложены определенные подходы к определению показателей богатства.

Ключевые слова: бедность, богатство, показатели.

*A.B. Flyashnikova, candidate of Sociol. Sci.*

ANALYSIS OF METHODOLOGICAL APPROACHES FOR THE  
DETERMINATION OF POVERTY AND WEALTH

The article deals with different foreign and domestic methods of measuring poverty. The specific approaches for the determination of wealth are proposed.

Keywords: wealth, poverty, indicators of measurement.